CREATIVITATE LA NIVELUL GRAIULUI MARAMUREŞEAN

MIRCEA FARCAŞ, IULIA MĂRGĂRIT

Cine parcurge materialele dialectale culese din Maramureş are şansa de a întâlni şi de a recunoaşte o particularitate a acestora: creativitatea. Fără îndoială, capacitatea creatoare este proprie şi altor arii dialectale. Vorbitorii au tins şi tind întotdeauna să-şi asigure „necesarul lexical" prin propriile resurse sau din împrumuturi, fapt ce conferă un caracter definitoriu graiurilor, în general, şi celor maramureşene, în mod special. Pentru a demonstra afirmaţia de mai sus, am apelat la una dintre sursele cele mai recente asupra graiului din zonă: Faiciuc 2008.

La nivelul vocabularului am identificat câteva tipuri de creaţii inedite pe care, pentru o prezentare sistematică, le-am grupat după modalitatea de creare:

derivate propriu-zise:

badogari s.m. „tinichigiu" < *badog* „tablă" (Faiciuc 2008: 750), confirmat de Farcaş 2009: 137 s.v. *badocar*; *buiecime* s.f. fig. „gălăgie, veselie" < *buiac*; *calicie* s.f. „infirmitate, invaliditate" < *calic* (Faiciuc 2008: 169); *copilan* s.m., augmentativ pe baza afixului *-an*, reperat în glosa autoarei (s.v. *hangău*, id., *ibid.*, *Glosar*, p. 759); *pânzoaică* s.f. < *pânză*: *Cămaşa de sărbători a tinerilor şi adulţilor este confecţionată din* ***pânzoaică****, ţesătură de casă în a cărei urzeală de bumbac se bate alternând un fir de bumbac şi unul de cânepă-fuior, iar mai nou se bate numai bumbac* (id., *ibid.*, p. 179). În cazul prezentat, formantul *-oaică*, la frontiera valorică dintre amplificare şi diminuare, ilustrează „relaţia dintre augmentative şi diminutive în limba română, semnalată şi comentată de F. Dimitrescu 1958; *şezătoriţă* s.f. „participantă la şezătoare": *Nu şi le-o putut la cămăşile, fără le-o lăut* ***şezătoriţele*** (Faiciuc 2008, *Glosar* s.v. *la*, p. 761);

derivate create prin schimbare de sufix:

cosaştină s.f. „loc de cosit" < *cosalău* + suf. *-aştină* (Faiciuc 2008, *Glosar* s.v. *cosalău*, p. 754); *îmbulzaştină* s.f., pl. *îmbulzaştini* „înghesuială, aglomeraţie" < *îmbulz(e)ală* + suf. *-aştină* (id., *ibid.*, p. 761); *sosaştină* s.f. „sosire" < *sosire* + suf. *-aştină* (id., *ibid.*, p. 768);

cuvinte (re)create prin accident fonetic:

metateză: *corelă* s.f. „holeră" (Faiciuc 2008: 169); contaminaţie: *fleaşcotiţă* s.f. „lapoviţă, umezeală": *După blizgaiu d-asară, numa* ***fleaşcotiţă*** *pă*

FD, XXXIX, Bucureşti, 2020, p. 59–68

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

drum (Faiciuc, *Glosar* s.v., p. 757). Decriptarea componentelor beneficiază, pe de o parte, de transparenţa lexicală a cuvântului în a cărui primă parte recunoaştem *fleaşcă*, iar în partea a doua identificăm *sloatiţă* s.f., id., *ibid.* – p. 767. Din punctul de vedere al originii, *sloatiţă* descinde de la *sloată* prin intersectare cu *lapoviţă*. În ambele cazuri, *fleaşcotiţă, sloatiţă*, este vorba de contaminaţie sinonimică, lexemele implicate aparţinând meteorologiei populare. Pentru cel de al doilea cuvânt nu excludem posibilitatea derivării diminutivale „o *sloată* mai puţin intensă", dar pentru că, prin cele două formaţiuni, este reprezentat acelaşi domeniu „meteo", prioritară s-ar putea să fie, totuşi, contaminaţia.

cuvinte apărute printr-o modalitate particulară, variabilă, de la caz la caz, proprie fiecărei unităţi în parte. Este motivul pentru care ne-am propus o prezentare micromonografică pentru câteva elemente lexicale, identificate în acelaşi grai maramureşean, unde au şi fost create. O astfel de modalitate oferă posibilitatea de a dezvălui mecanismele la care s-a recurs: *domnar, hrişcaş, otăvină, stătământ, şohănită, trare, ţărcar*. Majoritatea dintre acestea, cu excepţia formaţiunii *domnar*, nu au fost înregistrate în dicţionare ceea ce relevă caracterul lor absolut inedit.

Domnar „boier, stăpân" figurează în DLR ca termen popular, deşi atestările propriu-zise provin exclusiv din Maramureş: Bud, PP, 44; Bîrlea LPM; DR IV, 1038; *Glosar reg.*; Papahagi 1925, 94/46, 50: *Celuit-o* [= a înşelat-o], *celuit / Un fecior de* ***cărturar***[1] */ Pe o fată de* ***domnar*** (Bîrlea LPM I, 49); *Voinicii să se scutească / De* ***domnari*** *şi de jendari* (Bud, PP, 44). În privinţa modului de formare, dicţionarul-tezaur menţionează analiza *domn* + suf. *-ar*. Obiecţia noastră vizează insuficienţa informaţiei, întrucât, semantic, baza şi derivatul corespunzător nu se diferenţiază: *Când o fost Horia-mpărat, / Toţi* ***domnii*** [= boierii, stăpânii] *s-au desculţat (Folclor transilvan*, I, 14); *Horia bea la crâşmă-n deal /* ***Domnii*** [= nobilii] *fug toţi din Ardeal* (Odobescu, *Scrieri*, III, 553); *Avram Iancu, spaima* ***domnilor*** (Isac, *Opere*, 276)[2]. În condiţiile suprapunerii *domn / domnar* n-am putea vorbi de derivare propriu-zisă, prin urmare, nici de implicarea unui formant activ, căci aportul acestuia este nul. Relaţia *domn-domnar*[3] relevă două lexeme diferenţiate formal printr-un augment, omonim cu particula derivativă: *-ar*. Nefiind motivată, derivarea nu poate justifica crearea cuvântului. Conturarea acestuia s-ar putea explica prin alte cauze, cum ar fi contextul: *La un târg s-o pomenit, / Un*

[1] Fără îndoială, este vorba de o modificare (= eroare grafică) în varianta originală, confirmată de Bîrlea LPM I, 35: *Fată de* ***domnar*** */ Celuită d-un* ***corturar*** (*apud* Al. I. Amzulescu, *Balade populare româneşti*, 1964: 218). Aceeaşi confirmare vine şi de la Faiciuc 2008: 495: *Celuit-a, celuit / Un fecior de* ***corturar*** */ O fată de general*.

[2] Fragmentele ilustrative au fost preluate din DLR.

[3] Claudia Tudose, *Derivarea*, 276, apreciază *domnar, nume de agent în* ***-ar*** din subclasa celor în care derivatul este sinonim cu baza. Finuţa Asan, 1979, în recenzia cărţii citate (*Derivarea…*) face observaţii în aceeaşi direcţie: „Curioasă apare şi înglobarea la numele de agent a unor derivate despre care se spune că sunt sinonime cu baza, dar baza nefiind nici ca nume de agent, *domnar* „boier", *stolnicar* „stolnic", *văduvar* „văduv" (p. 276).

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

zglotari [= zlătar, ţigan] *şi-a celuit / Tot un fecior de* ***zglotariu*** */ Pe o fată de* ***domnariu*** */ De* ***domnariu*** *de cei mari* (Bud, PP, 15). Dată fiind poziţia celor două lexeme marcate grafic, necesităţile de rimă au impus nu numai identitatea silabică a acestora în potenţiala variantă primitivă *zglotari / domn*, ci şi a tranşei finale. În acest fel s-ar explica remodelarea numelui *domn*, prin extensiune cu secvenţa *-ar*, în acest caz corespunzătoare formantului omonim. Prin urmare, cuvântul rezultat în urma redimensionării, impusă de necesităţile specifice textului versificat, nu constituie un derivat propriu-zis, ci un pseudoderivat. Pentru a susţine condiţia specială de nonderivat apelăm la contexte folclorice similare care au oferit oportunitatea contextuală pentru astfel de formaţii: *Pe cel vârvuţ de muncel* […] */ Trecuşi tri păcurărei / Cei mai mari îs veri* ***primari*** */ Cel mai mic îi* ***străinar*** (*Antologie. Folc. Maram.* 95/109). „Rectificarea” *străin > străinar* urmează, de fapt, unei alte încercări de a rezolva exigenţele creaţiilor în versuri: *Colo sus pă tri muncei / Sunt tăt tri păcurărei / Cu oile după ei / Cei mai mari îs veri* ***primari*** */ Cel mai* ***mic*** *îi* ***străinic*** (Faiciuc 2008: 655). Rima internă, ca primă soluţie în realizarea eufoniei *mic / străinic*, va fi abandonată, în cele din urmă, în favoarea alteia mai percutante, întrucât implică două versuri consecutive, având partea finală identică: *Cei mai mari îs veri* ***primari*** */ Cel mai mic îi* ***străinar***.

Subliniem, aşadar, că „forjarea” contextuală a lexemului *străinar* se explică prin presiunea versului anterior, mai precis a relaţiei de eufonie realizate cu *primari*. Asemenea „manevre” stau la baza noilor cuvinte, *domnar, străinar* pe care nu le-am putea numi derivate, mai ales că necesită o anumită explicaţie de rigoare. Mai degrabă li se potriveşte calitatea de formaţii analogice contextuale.

Cât priveşte cursul lexemelor în discuţie, acesta începe odată cu desprinderea lor de cadrul contextual de creare. Dobândind autonomie şi eliberându-se de limitele constrictive ale versificaţiei rimate, ele dobândesc „drept de cetate” în vocabularul regional de obârşie. În „cazul” *domnar*, ocurenţa acestuia în afara relaţiei impuse de rimă se poate considera context diagnostic pentru autonomia dobândită. Primul semnal al modificării survenite constă în anularea poziţiei obligatorii de sfârşit de vers şi câştigarea mobilităţii care asigură prezenţa cuvântului în orice parte a versului: *– „Fă-te, turcuţ, ce te-ai face!” – „M-oi face o ruj-albastră / La* ***domnari*** *pe cea fereastră!”* […] *„– Fă-te, mândră ce te-i face / Că şi eu încă m-oi face. / M-oi băga la cei* ***domnari****… / N-oi cere altă simbrie, / Ca ruja să mi-o dea mic!”* (Papahagi 1925: 94/45). În acelaşi, sens, mai convingătoare sunt textele în proză, înregistrate la date diferite: *La* ***domnari*** *pare-le rău că s-o dus ungurii de-aici, că amu nu-i bartă* [= impozit], *nu-i nimica* (id., *ibid.*, 172 / DLXI). *Zmău s-o ţinu*[t] *tare, c-o fo*[st] *cinsprece capuri amu. Când o işit afară* […], *răgnit-o de şi împăratu o picat… de pe scaun di aco*[lo], *s-o spăriet tăţi câţi* ***domnari*** *o fo*[st] *acolo, tăţ s-o spăriet* (Bîrlea, *Antologie* I, 375).

Cea mai recentă atestare pentru *domnari* (sg.) provine tot din Maramureş (Faiciuc 2008: 181; *Glosar*, 755): *domnari* s.m. pl. „domni, intelectuali”: *Azi cununile sunt înlocuite cu coroniţe procurate din comerţ de cele ce se mărită cu*

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

domnari (p. 181). O dovadă a procesului de emancipare a cuvântului constă în promovarea acestuia ca nume de familie, calitate în care a fost înregistrat de Iorgu Iordan în DNFR, 127: *Domnar(i)u*, în explicaţia autorului, *domn* + suf. *-ar*.

Cele două cuvinte create printr-un mecanism identic *domnar/străinar* nu au dispus de un parcurs identic.

Domnar, cu mai multe atestări, în cele din urmă se va desprinde de contextul „mamă", devenind de sine stătător. Drept dovadă prezenţa sa „mobilă" în creaţiile versificate, dar mai ales în proză. Limitat la aria Maramureşului ca răspândire, (excepţie DNFR), *domnar* rămâne un lexem emblematic al zonei. Impunerea s-ar fi putut sprijini şi pe categoria unor derivate cu sufixul *-ar* cu valoare colectivă: *boresar* „bărbat cu mai multe *borese*", în urma decesului succesiv al acestora; *văduar* „bărbat văduv în repetate rânduri". *Şi* ***văduar*** *am rămas / Şi iară m-am însurat* (Farcaş 2009: 36). Deşi valoric nu corespund cu *domnar*, formal, acesta din urmă s-ar fi putut alătura seriei. Cel de al doilea cuvânt semnalat *străinar* nu s-a impus, rămânând la stadiul de *hapax legomenon*. Poziţia sa în vocabular, inferioară lui *domnar,* ca unitate din terminologia socială definind ierarhic „conducătorii, stăpânitorii", ar explica stadiul de lexem dependent contextual pe care nu l-a depăşit.

Hrişcaş s.n. „orez": *În această perioadă* [prenupţială], *femeile, vecine, rude şi prietene, participă la alegerea* ***hrişcaşului*** (orezului), *dacă sarmalele nu se fac cu păsat* (Faiciuc 2008: 296).

Prin structura fonetică, *hrişcaş* evocă alte două cuvinte de largă circulaţie în aria nordică: *hrişcă* „plantă meliferă, cu frunzele triunghiulare ale cărei seminţe se folosesc pentru hrana oamenilor şi a animalelor", împrumut din limba ucraineană: *hrečka* şi *riskás* „plantă alimentară din familia gramineelor, cultivată în terenuri umede pentru fructele ei, cu seminţe bogate în amidon, utilizate în alimentaţia omului; orez".

Contaminaţia inevitabilă dintre două lexeme foarte apropiate formal şi (aproape) „identice" semantic a dus la apariţia celui de al treilea pe care DA l-a reţinut în varianta feminină *hrişcaşă* v. *rişcaş*, fără alte comentarii. DLR „a onorat" trimiterea DA pe baza unor atestări multiple pentru Transilvania şi Maramureş s.v. *rişcaşă*, var. *rişcaş, hrişcaş*. Preeminenţa variantei feminine s-ar explica prin poziţia consolidată a împrumutului *hrişcă* s.f. la nivelul dialectal maramureşean.

Otavină s.f., analizabil prin *otavă* s.f. „iarbă crescută după cosirea sau păşunatul unui loc" + , aparent, suf. *-ină*. Cuvântul de faţă, în acelaşi timp, poate fi creaţie analogică impusă de derivate propriu-zise de felul: *mălăină* „cultură de *mălai* «porumb»" (amintim că *mălai* constituie un lexem specific zonei maramureşene, din această cauză, susceptibil de a alcătui arii corelative: *porumb, păpuşoi, mălai, cucuruz*); *miriştină* s.f. „mirişte", între bază (= glosa) şi derivat neexistând diferenţieri semantice: *După ce secerară o postate bună, adunară snopii la un loc şi sloboziră vitele pe* ***miriştină*** (Pop-Reteganul, *ap.* CADE). Semantic, *otăvină* se diferenţiază de *otavă*: *Făcutul fânului (prima cosaştină din*

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

iulie-august) a ***otăvii*** *(a doua cosaştină din septembrie) şi a* ***otăvinei*** „otavă foarte tânără” *(a treia cosaştină din septembrie-octombrie)* (Faiciuc 2008: 254). Crearea noului lexem *otăvină* se explică prin prezenţa activă a formantului *-ină*, în general, în aria nordică. În paralel, în partea estică, dincolo de munţi (Bucovina), termenul în curs, corespunzător pentru a defini cultura de *mălai* din Maramureş este *păpuşoină*. Tot în aceeaşi zonă circulă *-iştină, -aştină*, afix compus, prin aglutinarea derivativelor *-işte* + *-ină*. Acţiunea conjugată a formanţilor *-ină, -iştină* s-a soldat cu conturarea unui nou lexem *otăvină* a cărui necesitate rezultă din semantismul corespunzător: „otava cea mai tânără” s-ar putea numi derivare analogică.

Statamânt s.n. „gospodărie”, apărut, probabil, prin schimbare de sufix de la *stătător* adj. înv. şi pop. [despre aşezări omeneşti, sedii] „stabil, definitiv, în calitate de locuinţă”. De fapt, punctul de pornire, verbul *a sta*, semnifică, între multe altele, „a domicilia, a locui” (v. DLR s.v. V. 3.), iar *stătător*, adjectiv din aceeaşi familie, semnifică „fixat, stabil, staţionar într-un anumit loc, în anumuite scopuri: de a sta, de a locui, de pildă” (v. DLR s.v.). Cât priveşte afixul *-mânt*[4], în cazul derivatului *stătământ*, concordă ca vechime şi origine, latină, cu baza. Formaţiile acestuia la nivelul limbii comune, destul de puţine (Carabulea 1969: 50) sporesc cu aportul lexicului dialectal. Graiurile dacoromâne sudice deţin astfel de creaţii: *grăsăminte, grosominte* (Mărgărit, NCES, 148), *oseminte*[5], distinct de omonimul din limba comună ca formaţie recreată în graiurile olteneşti. În legătură cu astfel de derivate, Byck, Graur, 1933: 33–34) semnalează desprinderea unui nou singular feminin din pluralul corepunzător: *îmbrăcământ* s.n., pl. *îmbrăcăminte*, singular refăcut: *îmbrăcămintea* s.f. art. Desprinderea noii variante de singular ar pleda, implicit, pentru vechimea unor astfel de derivate. În graiurile maramureşene a fost înregistrat, pentru început, singularul neutru: *Astfel* ***statamântul*** *(= gospodăria) cuprinde livada (locul refăcut unde se aşază gospodăria) poate fi şi fără pomi […], grădina, grădinuţa de flori ce se găseşte într-una din sapele (sg. sapă = faţă) casei, hleaburile (sg. hleab* = construcţii din curte*)* (Faiciuc 2008: 82). Lexemul va

[4] Activ în limba veche până în secolul al XVIII-lea, acesta a derivat substantive de la verbe: *ascultământ* CV, CXXXVIII/10; *aşezământ* Ps. C. 142/25; *căzământ* „cădere” Gaster Chr. II 103/5; *(în)credzământ*, Dosoftei la Rosetti–Cazacu–Onu ILR, 152; *cuntirimânt* Pht 12r/18 < *contení; giudecământ* – Dosoftei la Rosetti–Cazacu–Onu, ILR 152…, *mijlocimânt* – Dosoftei id., *ibid.*, FCLR 2007, 154.

[5] *Oseminte* semnifică „părţile cu os (de la pasăre, porc etc.), folosite la prepararea anumitor mâncăruri”: *Eu fac din ce-i mai* ***osemintele****-aşa, ciorbă* (AFLR / pct. 974, Galicea Mare, fostul raion Băileşti). Fără îndoială, este vorba de un cuvânt distinct, faţă de omonimul din limba comună, împrumut neologic relativ târziu (< fr. *ossements*, lat. *ossamenta*, v. DEX s.v.), cu atestări la începutul secolului al XIX-lea (v. DLR s.v.). Deosebirile dintre termeni constau nu numai în semantism… ci şi în origine. Cuvântul, dialectal reprezintă, probabil, o creaţie analogică, după derivate create cu formantul *-(ă)mânt, -ă(minte)*. În aria sudică, recent, au fost atestate derivate similare, cu înţeles colectiv *grosăminte* „totalitate de ţesături groase” (*Gl. Munt.* / pct. 862, Podu Pitarului, Ilfov), *grăsăminte* „materii grase, reziduale” (*Gl. Munt.*, pct. 719, Cioranii de Jos, Prahova).

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

fi reluat în cuprinsul aceleiaşi surse, alături de plural: *Gospodăriile ţărăneşti* (***stătămintele***, sg. ***statamânt*** = titlu) (Faiciuc 2008: 108).

Neîndeplinind criteriul formulat de Byck, Graur 1933, s-ar putea considera o inovaţie de dată recentă, cu alte cuvinte o formaţie inedită.

Şohănită adv. Figurează în DLR ca variantă pentru *şohănit* „niciodată", cu răspândire în Transilv., Maram. În privinţa originii, dicţionarul-tezaur se limitează la menţiunea „de la *şohan*". Având curs în aceleaşi arii, adverbul citat, *şohan*, un împrumut de origine maghiară (*soha n*[em]) se dovedeşte sinonim cu *şohănit(ă)*. Întrebarea firească ar viza cauza pentru care a fost creat cosinonimul? Raportat la baza *şohan*, relevată, de fapt, la analiza pentru *şohănit(ă)*, dificultatea stă în identitatea particulei *-it(ă)*, de altfel, obscură. În astfel de condiţii, unele contexte ar putea furniza indiciile revelatoare: *Unde m-o adus doru? Unde n-am fost pân-amu! / La casa mândru gătată / Unde n-am fo niciodată! / La casa mândru tomnită / Unde n-am fo* ***şohănită!*** (Faiciuc 2008: 286); *Să trăieşti mire a nost! / Tu azvară la cosât / Mândră floare ţ-ai găsât! / Să nu trăia cu năcaz / Nici cu lacrimi pa obraz! / Să nu trăia bănuită / Din iasară* ***şohănită!*** (id., *ibid.*: 314). Ambele fragmente au fost extrase din texte versificate în care lexemul discutat ocupă o poziţie terminală, neîntâmplătoare, fiind angajat în realizarea rimei: *tomnită / şahănită; bănuită / şahănită*. Adaosul *-ită* provine de la participiile pereche ale adverbului. După toate probabilităţile, ar fi vorba de contextele primare în care a avut loc amplificarea primitivului, punctul de pornire *şohan*. Dacă pentru început poziţia variantei extinse era fixă, ca vocabulă de încheiere a unui vers, ulterior aceasta a căpătat mobilitatea firească: ***Şohănită*** *n-am gânit / Mămucă, de despărţit / Uă, mămucă, şi mămucă / Cum m-ai fript la inimucă!* (Faiciuc 2008: 339). Un potenţial model de poziţionare, după necesităţi, a variantei amplificate, l-a constituit, probabil, adv. *şohan*: *Foaie verde magheran / Nu-i mai si fată* ***şohan*** (Faiciuc 2008: 316); *Târguieşti un neam de-al meu* [= mirele] */* ***Şohan*** *nu ţi-ar păre rău* (id., *ibid.*). De la *şohănită* s-a desprins o variantă ceva mai redusă, *şohănit*. Probabil din necesităţile textului versificat: *Mândruluţ de m-ei lăsa / Saie-mi otii de-oi zg'era / Nice nu te-oi blăstăma / Fără să-ncungiuri lumea / Noauă ai / Cu noauă cai /* ***Şohănit*** *noroc să n-ai* (Papahagi 1925: 9/31); *Tare bine te-o ibdit /* ***Şohănit*** *nu te-o sfădit* (Faiciuc 2008: 648). Tindem să credem că dintre cele două forme, *şohănit, şohănită*, şansa de a se impune prin frecvenţă a revenit celei din urmă, poate şi datorită atracţiei adverbului preexistent *niciodată*: *La casa mândrii gătată / Unde n-am fost* ***niciodată*** */ La casa mândrii tomnită / Unde n-am fo* ***şohănită*** (id., *ibid.*: 286).

Trare. s.f. „intrare într-o gospodărie şi spaţiul aferent acesteia; curte". Lexem absent din dicţionare şi glosare, creat, probabil, prin aferează de la *intrare*, implicat în construcţii prepoziţionale: *Înainte de a pleca la groapă, se servesc câte unu-două pahare de băutură şi colac cu lumânare* […]. *Momentul ieşirii* ***din trare*** *iar e marcat de bocete: „– Uă de mine, hăi-mămucă… / Fă-ţi cărare printre nuci / Şi mai vină l-a tăi prunci! / Vină peste o săptămână / Că-i afla* ***prin trare*** *tină / Pruncii cu dor la inimă! / Că-i afla* ***pân trare*** *piatră / Şi pe mine supărată* (Faiciuc

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

2008: 336); *Pă când să iasă din sat, aude mare huzăt* [= gălăgie] ***pân trare*** *pâ la un om* (id., *ibid.*: 679).

Contextele cele mai favorizante au fost construcţiile prepoziţionale cu *în*. Situaţia redundantă, creată prin succesiunea *în / întrare*, datorată variantei fonetice din grai a conectivului, a precipitat afereza: *are în* ***întrare*** *o grămа de hleaburi* [= acareturi] (id., *ibid.*: 759). Secvenţa primitivă, aşadar, *are în* ***întrare****…* a impus de la sine reducerea corpului fonetic al substantivului prin suprimarea silabei iniţiale.

Ţărcar. s.n. „ţarc” (< alb. *cark*, gr. *tsarkos*), cuvânt neinventariat în dicţionare: *Ce mortiţă vrei tu, mă? Mort de puşcă, împuşcat / Ori de sabdie, demnicat?… / Voi dacă m-îţi omorî / Voi pe mine mă-ngropaţ / În* ***ţărcariu*** *oilor / În locu găleţilor!* (Faiciuc 2008: 655). Varianta amplificată, *ţărcar*, în raport cu *ţarc* [lexem vechi important în domeniul creşterii animalelor, la baza verbului *înţărca* „a separa mieii în *ţarc* pentru a-i dezobişnui de supt”] nu cunoaşte modificări de sens şi dezvoltă relaţii de sinonimie cu acesta. În redimensionarea formală operată, nu se poate vorbi de derivare propriu-zisă. În acest caz extensiunea corpului fonetic s-ar datora analogiei cu un sinonim. Acesta ar fi *coşar* „adăpost, îngrăditură pentru ţinut oile” (v. Viciu, *Glosar*). Pentru Maramureş, Papahagi 1925: 297 a înregistrat un semantism special al cuvântului *coşar* „ţarc mic în care se închid oile şchioape”.

Cuvintele selectate, pentru a ilustra creativitatea în cadrul vocabularului maramureşean, aproape în totalitate inedite, au fost separate în două serii. Cea dintâi a cuprins elementele a căror creare nu presupune dificultăţi de analiză: *badogari, buiecime, calicie, fleaşcotiţă, îmbulzaştină, pânzoaică, sloatiţă, sosaştină, şezătoriţă*. Formarea acestor lexeme a răspuns unor necesităţi ale locutorilor pentru a denumi meseriaşul care prelucrează *badogul* (= tabla), starea de gălăgie–*buiecime*, starea de infirmitate–*calicie*, vremea cu multă umiditate prin cumulul a doi termeni definitorii (*fleaşcă + sloatiţă > fleaşcotiţă*), starea de aglomeraţie, sugerând, prin afix, amploarea (după modelul unei culturi cf. *cosaştină, cucuruzaştină*), calitatea (finețea) unei ţesături prin diminutivare, *pânzoaică*, din nou starea unui timp nefavorabil prin ploaie cu zăpadă (*sloată + lapoviţă > sloatiţă*), acţiunea de a sosi: *sosaştină*, numele unor participante la şezătoare, realizat printr-un afix, aici, de agent: *şezătoriţă*.

În cea de a doua serie au fost incluse, după criteriul dificultăţii la analiză, următoarele: *domnar, hrişcaş, otăvină, statământ, şohănită, trare, ţărcar*. *Domnar*, aparent derivat, în relaţie de cosinonimie cu baza virtuală *domn* nu prezintă motivaţia creării. Apariţia sa se explică prin exigenţele eufonice ale textului versificat. Conturarea lexemului în limitele unor texte în versuri relevă frecvenţa şi circulaţia acestora în perimetrul graiului, asigurând repetabilitatea şi fixarea; *hrişcaş* „emblematic” pentru aria nordică, prin *hrişcă*, a cărei cultură este practicată exclusiv în zonă, fiind utilizată în alimentaţia omului, ca *rişcaşul* „orezul”, împrumut din maghiară, şi a animalelor; *otăvină* a rezolvat, prin diversificare, terminologia furajului denumit *otavă*, atunci când este fragedă, deci de calitatea cea

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

mai bună; prin urmare *otavă* = furaj obişnuit; *otăvină* = cel mai bun furaj; *statământ* „gospodărie, amenajare în care *stă* o familie”; *şohănită*, adverb recreat pe teren românesc de la împrumutul maghiar, *şohan*, sub presiunea textului versificat; *trare* rezultatul unei construcţii prepoziţionale redundante de felul *în întrare*, prin contragerea silabei iniţiale; *ţărcar* de la *ţarc*, prin analogie cu modelul *coşar*. Seria ultimă de noi cuvinte relevă nu numai creativitatea graiului, ci şi intensificarea acesteia în condiţiile de efectuare a unor împrumuturi externe. M. Avram 1993: 23 a semnalat particularitatea în condiţia de stimul extern la nivelul limbii române: *Une question étroitement licé à la situation de la creativité le long du temps, dans les variétés diachroniques du roumain, c'est celle du rapport entre ce trait du roumain et un autre, qu'on appelle métaphoriquement h o s p i t a l i t é et qui réside dans la capacité, disponibilité, facilité, eventuellement légèrité – d'emprunter des unités d'inventaire lexical (il y a des chercheurs qui voient dans cette hospitalité l'originalité du roumain ou, du moins, sa faculté maitresse”*).

Ce rapport a été presenté, en général, comme un rapport d' oposition et l' on a même affirmé que l' emprunt externe surtout pas la période moderne, c'est à dire le néologisme ferait „atrophier la force creatrice de la langue” (S. Puşcariu, *Limba română, Privire generală*, Bucureşti 1940, p. 395–396; Al. Graur, *Tendinţele limbii române*, 1968, p. 259, 268).

Dacă revenim la ultima serie comentată şi dacă excludem vocabulele ale căror baze sunt moştenite din latină (*domnar* < *dominus; stătământ* < *sto, stare*; *trare* < *intro, intrare*), împrumuturile relevă următoarea situaţie: *hrişcaş*, cuvânt nou rezultat din suprapunerea, la nivelul lexicului maramureşean, a două împrumuturi străine: *hrişcă* < ucr. *hrečka*, şi *rişcaş* < magh. *riskás*; *otăvină*, lexem nou de la *otavă* < sb. *otava*. A apărut din necesitatea de a exprima un alt sens, diferit de cel al bazei; prin urmare, „*iarbă crudă*, furaj crescut toamna, în urma celei de a treia operaţii de cosire”. Ca modalitate de creare, *otăvină* se explică prin derivarea impusă analogic de formaţiuni conţinând particula *-ină*, din terminologia agricolă locală: *mălăină, miriştină*. Din aceeaşi necesitate de a distinge tipul de furaj după calitate, în funcţie de data la care s-a efectuat cositul, graiurile sudice au inovat în mod similar, creând tot un derivat, dar pe baza altui afix: *otăveală*: [Ursul] *mănâncă otavă d-aia, **otăveală** d-aia, **nişte iarbă crudă*** (*Gl. Munt.*, DGS II s.v., pct. 697, Siliştea, Runcu, jud. Dâmboviţa). Aceleaşi graiuri au creat tot prin derivare termenul corespunzător pentru „otava îmbătrânită, depreciată”: *otăvoi* (ALRR–Munt. şi Dobr., h. 330, MN – Argeş) şi verbul *otăvi* figurat [referitor la cereale] „a creşte după seceriş din boabele scuturate” (id., *ibid.*).

Să mai amintim faptul că în graiurile sudice au fost atestate lexemele *băbar, văduvar* „bărbat văduv disponibil pentru o nouă (noi) căsătorie (~ rii) cu *babe, văduve*”, care amintesc de derivatele maramureşene *boresar, văduar*, cu acelaşi sens.

Acelaşi tip de inovaţii în ramificaţii teritoriale extreme, poziţionate simetric, dovedeşte „pe de o parte, aceeaşi caracteristică, respectiv, c r e a t i v i t a t e a (cu

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

siguranţă s-ar putea extinde şi la alte arii), iar pe de altă parte, u n i t a t e a limbii române, particularitate care o singularizează printre celelalte limbi romanice şi nu numai.

IZVOARE ŞI LUCRĂRI DE REFERINŢĂ

AFLR — *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.

Antologie, Folc. Maram. — *Antologie de folclor din judeţul Maramureş*. Vol. I. *Poezia*. Redactor responsabil Ion Chiş Ster. Baia Mare [f. e.] 1980.

ALRR–Munt. şi Dobr. — *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, Bucureşti, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007.

Avram 1993 — Mioara Avram, *La créativité et l’hospitalité” du roumain*. „Revue roumaine de linguistique”, tome XXXVIII, nº. 1–3, p. 23–27.

Bîrlea, *Antologie* I–III — Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*. [Vol.] I–III. [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1966.

Bîrlea, LPM I–II — Ion Bîrlea, *Literatură populară din Maramureş*. [Vol.] I–II. [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1968.

Bud, PP — Tit Bud, *Poezii populare din Maramureş,* adunate de ... Bucureşti, 1908.

Byck, Graur 1933 — J. Byck, Al. Graur, *L’ influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în „Bulletin linguistique” I, p. 14–57.

Carabulea 1969 — Elena Carabulea, *Sufixele* ***-mânt*** *şi* ***-ment***, în SMFC, vol. V, p. 47–55.

DA — Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.

DGS II — *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, coord. Maria Marin. Volumul II, Literele *D–O*, Bucureşti, 2010.

Dimitrescu 1958 — Florica Dimitrescu, *Note asupra relaţiei dintre diminutive şi augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*. Bucureşti, p. 241–255.

DLR — Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 ş.u.

DNFR — Iorgu Iordan, *Dicţionarul numelor de familie româneşti*. Bucureşti. Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

DR — „Dacoromania”. Buletinul Muzeului Limbii Române, condus de Sextil Puşcariu. Cluj, I–XI, 1920–1948.

Faiciuc 2008 — Elisabeta Faiciuc, *Dragomireşti între tradiţie şi modernism*. Ediţia a doua revăzută şi adăugită. Cluj-Napoca, Editura Limes.

Farcaş 2009 — Ioan-Mircea Farcaş, *Lexicul subdialectului maramureşean*. Cluj-Napoca, Editura Dacia.

FCLR — *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*. Coordonator Magdalena Popescu-Marin. Colectivul de elaborare: Eugenia Contraş, Cristina Gherman, Finuţa Asan, Rodica Ocheşeanu, Magdalena Popescu-Marin, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007.

Folc. Transilv. — *Folclor din Transilvania*. Texte alese din colecţii inedite. Vol. I ş.u. Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967 ş.u.

Gl. Munt. — *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Bucureşti, 1999.

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)

Glosar reg. V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional* [Bucureşti], Editura Academiei, [1961].
Mărgărit, NCES Iulia Mărgărit, *Noi comentarii etimologice şi semantice*. Bucureşti, Editura Academiei, 2010.
Papahagi, 1925 Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, Cultura Naţională.
Pascu, 1916 Dr. G. Pascu, *Sufixele româneşti*. Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române.
SMFC *Studii şi material privitoare la formarea cuvintelor*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959–1972.
Viciu, *Glosar* Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului din Ardeal. Adunate şi explicate de …* Bucureşti 1906.

CREATIVITY WITHIN THE MARAMUREŞ SPEECH

Abstract

The dialectal materials collected from Maramureş are characterized by a special feature: creativity. Undoubtedly, the creative capacity is specific to other dialectal areas. The speakers have tended and will always tend to ensure their "lexical necessity" through their own resources or from loans, which gives a defining character to idioms, in general, and to the ones in Maramureş, in particular. We have identified, vocabulary-wise, several types of distinctive creations which, in order to have a systematic presentation, we have grouped according to the way they have been created: derivatives proper, derivatives created by changing the suffix; words (re)created by phonetic accident; words formed in a particular, variable way.

In order to illustrate the creativity within the Maramureş vocabulary, the selected words, almost entirely surprising, have been separated into two series. The first one includes elements whose creation does not involve analysis difficulties, whereas the second series includes words that present analysis difficulties.

The innovations present in extreme territorial ramifications, positioned symmetrically, prove the creativity, on the one hand, and the unity of the Romanian language, on the other hand, a peculiarity that singularizes it among, but not only, other Romance languages .

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Facultatea de Litere, Baia Mare
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
mircea.farcas@cunbm.utcluj.ro

BDD-A31897 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:37 UTC)